

Retoryka klasyczna: cztery „zalety wysłownienia”

2 grudnia 2020 r.

PLAN

- 1. Retoryka w kulturze greckiej.**
- 2. Cztery cechy wystąpienia.**
- 3. Trop i figury retoryczne.**

**„Poloniści i bibliotekarze nie mogą biernie podążać
za procesem marginalizacji słowa.
Tu potrzebna jest postawa misyjna w obronie języka,
jego autonomii i jego estetycznej formy”.**

A. Waśko, O edukacji literackiej (nie tylko dla polonistów), Kraków 2019, s. 62

**Wiek XX i XXI
to czas dominacji obrazu.**

Media ikoniczne

- **audiowizualne** (telewizja, film, multimedia, Internet, smartfony)
- **wizualne** (magazyny ilustrowane, reklamy, fotografia, komiksy)

**Dominacja obrazu odbywa się
kosztem słowa.**

Następuje jego marginalizacja,
a nawet degradacja.

Skutki dominacji obrazu w sferze intelektualnej:

- spadek czytelnictwa na rzecz oglądania,
- rosnące trudności w rozumieniu czytanych treści,
- zubożenie języka mówionego, jego prymitywizacja i wulgaryzacja,
- ucieczka przed wysiłkiem intelektualnym.

Skutki dominacji obrazu w sferze wychowania:

- redukcja twórczej aktywności jednostki, rozwijanie się postawy pasywności,
- kształtowanie się fałszywego wizerunku człowieka i świata, zanikanie krytycyzmu, postępująca agresja,
- powierzchowne przeżywanie rzeczywistości poprzez wielość bodźców pochodzących z mediów.

Retoryka w kulturze greckiej

Retoryka wyrasta z kultury greckiej.

Jej początki sięgają V wieku
przed Chrystusem.

Zasady retoryki klasycznej sformułował Arystoteles w dziele
„Retoryka-Poetyka” (IV w. przed Chr.).

Klasyczna definicja retoryki

**„Umiejętność metodycznego odkrywania tego,
co w odniesieniu do każdego przedmiotu
może być przekonywujące”.**

(Arystoteles, Retoryka-Poetyka, s. 66)

**„Sztuka przekonywania za pomocą słowa
w zakresie zagadnień prawdopodobnych,
z zachowaniem poprawnych reguł rozumowania
i bez zamiaru wprowadzenia odbiorcy w błąd”.**

(Powszechna Encyklopedia Filozofii, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu)

Retoryka w klasycznym kształceniu

Artes liberales, czyli 7 sztuk wyzwolonych

Trivium - gramatyka, **retoryka**, dialektyka

Quadrivium - arytmetyka, muzyka, geometria, astronomia

CZTERY KRYTERIA DOBREGO WYSŁOWIENIA

- **poprawność językowa**
- **jasność**
- **stosowność**
- **ozdobność**

Teofrast (ok. 371 r. – 278 r. przed Chr.)

POPRAWNOŚĆ JĘZYKOWA

(gr. *hellenizmós*, łac. *latinitas*)

Unikanie błędów językowych (stylistycznych, słowotwórczych, frazeologicznych, składniowych, wyrazowych i innych).

Błędy językowe powodują odwrócenie uwagi od sensu i myśli wypowiedzi, kierując uwagę odbiorcy na jej zewnętrzną formę.

BŁĘDY W AKCENTOWANIU

JASNOŚĆ

(gr. *saféneia*, łac. *perspicuitas*)

Nazywanie każdej rzeczy właściwym dla niej imieniem (nie za szerokim i nie za wąskim).

Troska o dobór słów w poszukiwaniu
najodpowiedniejszych, permanentna walka o myśl
i treść każdego słowa.

Ponad wszystkie wasze uroki --

Ty! poezjo, i ty, wymowo --

Jeden wiecznie będzie wysoki:

* * * * *

Odpowiednie dać rzeczy słowo!

Cyprian Kamil Norwid „Ogólniki”

**„Wody wiele, a ryb mało:
słyszę słów wiele, a nie znajduję rzeczy”.**

(Grzegorz Piramowicz)

ROZWIJANIE ZASOBU SŁOWNICTWA

STOSOWNOŚĆ

(gr. *prépon*, łac. *aptum*)

Styl wypowiedzi powinien być dostosowany do miejsca, czasu, odbiorcy, tematu, rodzaju perswazji oraz innych okoliczności towarzyszących temu procesowi.

WULGARYZMY W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

„Ochrona języka polskiego polega w szczególności
na przeciwdziałaniu jego wulgaryzacji.”

*Art. 3 Ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim
(Dz.U.2019, poz. 1480)*

OZDOBNOŚĆ

(gr. *kataskeuế*, łac. *ornatus*)

Środki językowe wpływające na siłę, blask, pomysłowość, bogactwo, płynność, wzniosłość, niezwykłość, wdzięk itp. wygłaszanej mowy.

Paradygmat języka jednoznacznego nie oddaje bogactwa i zróżnicowania zarówno samej rzeczywistości, jak i naszego sposobu kontaktu z nią.

Człowiek poznaje rzeczywistość pomagając sobie m.in. wyobraźnią i zmysłami.

ŚRODKI JĘZYKOWE WPŁYWAJĄCE NA OZDOBNOŚĆ :

- **tropy retoryczne**
- **figury retoryczne**

TROP RETORYCZNY

„Trop to korzystna zmiana znaczenia właściwego na inne, dokonana w słowie lub wyrażeniu”.

(Kwintylian ok. 35 r. - ok. 96 r. po Chr.)

Trop retoryczny to zastąpienie pewnego słowa lub wyrażenia innym w celu zwiększenia obrazowości, wyrazistości, skuteczności przekazu słownego.

METAFORA

(gr. *metáphora*, łac. *translatio*, pol. *przenośnia*)

Metafora to celowe przeniesienie nazwy właściwej jednemu desygnatowi na inny, któremu owa nazwa w sensie właściwym nie przysługuje.

METAFORA = PRZENOŚNIA

METAFORA – przykłady

*„Ścieżka sprawiedliwych jest jak światło poranne,
które staje się coraz jaśniejsze,
aż dojdzie do dnia pełnego.
Droga przewrotnych jest jak ciemność,
nie wiedzą, o co się potkną.”*

(ST, „Księga Przysłów”, roz. 4, w. 18-19, V w. przed Chr.)

METAFORA – przykłady

„Wyszedłem w noc zimową, kolorową od iluminacji nieba. Była to jedna z tych jasnych nocy, w których firmament gwiazdny jest tak rozległy i rozgałęziony, jakby rozpadł się, rozłamał i podzielił na labirynt odrębnych niebios, wystarczających do obdzielenia całego miesiąca nocy zimowych i do nakrycia swymi srebrnymi i malowanymi kloszami wszystkich ich nocnych zjawisk, przygód, awantur i karnawałów”.

(B. Schulz, Sklepy cynamonowe, Sanatorium Pod Klepsydrą, Kraków 1992, s. 63.)

INNE TROPY RETORYCZNE

METONIMIA (gr. *metonimia*, łac. *summutatio*, pol. *zamiennia*)

SYNEKDOCHA (gr. *synekdoché*, łac. *intellectio*, pol. *ogarnienie*)

EMFAZA (gr. *émphasis*, łac. *emphasis*, pol. *podkreślenie*, *wzmocnienie*)

PERYFRAZA (gr. *perifrazis*, łac. *circuitio*, pol. *omówienie*)

ANTONOMAZJA (gr. *antonomasia*, łac. *pronominatio*)

ONOMATOPEJA (gr. *onomatopoiá*, łac. *fictio nominis*)

KATACHREZA (gr. *katáchresis*, łac. *abusio*)

IRONIA (gr. *eironeia*, łac. *illusio*, *irrisio*)

HIPERBOLA (gr. *hyperbolá*, łac. *superlatio*, pol. *przesadnia*)

ALEGORIA (gr. *allegoriá*, łac. *permutatio*)

FIGURY RETORYCZNE

(gr. schémata, łac. figurae)

Tworzenie szczególnych układów wyrazów, których celem jest dynamizowanie mowy, uwydatnianie, poszerzanie myśli, specjalne kształtowanie retorycznej wypowiedzi.

ANAFORA

(gr. *anaphorá*, łac. *repetitio*)

Anafora to powtarzanie tego samego słowa lub zwrotu na początku zdania (członu) w celu semantycznego uwydatnienia myśli.

„Nie ma takiego kierunku, nie ma takiej epoki, nie ma takiej szerokości geograficznej, gdzie by najlepsi ludzie nie walczyli o wolność słowa”.

(M. Wańkowicz, *Karafka La Fontaine'a*, T.1)

EPIFORA

(gr. epiphorá, łac. conversio)

Epifora to powtarzanie tego samego słowa lub zwrotu na końcu zdania (członu) w celu semantycznego uwydatniania myśli.

„Na moście stoi człowiek, przed sklepem stoi człowiek, rękę wyciąga człowiek, pięść zaciska człowiek”.

(T. Różewicz, Człowiek, który nie wróci)

INNE FIGURY RETORYCZNE

SYMPLOKE (gr. *symploké*, łac. *complexio*)

ANADIPLOZA (gr. *anadiplosis*, łac. *conduplicatio*)

POLYPTOTA (gr. *polýptote*, łac. *traductio*)

KLIMAKS (gr. *klimaks*, łac. *gradtio*)

SYNONIMIA (gr. *synonymia*, łac. *congregatio*)

POLISYNDETON (gr. *polysyndetón*, łac. *multicopula*)

Zasada Pseudo -Longinusa

„Najlepszą figurą jest ta, którą trudno rozpoznać, że jest figurą”.

„Mowa to domostwo bycia. Pod jego strzechą mieszka człowiek. Stróżami domostwa są myśliciele i poeci”.

(M. Heidegger, *List o „humanizmie”*, w: *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, Warszawa 1977, s. 76.)

„Życie i śmierć jest w mocy języka”.

(ST, *„Księga Przysłów”*, roz. 18, w. 21, V w. przed Chr.)

Bibliografia

1. Arystoteles, *Retoryka. Poetyka*, Warszawa 1988.
2. Heidegger M., *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, Warszawa 1977.
3. Jaroszyński Cz., Jaroszyński P., *Podstawy retoryki klasycznej*, Szczecinek 2008.
4. Korolko W., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.
5. Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1988.
6. Lepa A., *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Łódź 2003.
7. Waśko A., *O edukacji literackiej (nie tylko dla polonistów)*, Kraków 2019.